

BENDA KÁLMÁN

Rákóczi és a Vatikán

Brenner apát küldetése XI. Kelemen pápához. 1707—1708

Rákóczi kezdettől fogva nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy a Vatikán, XI. Kelemen pápa milyen álláspontot foglal el a magyar szabadságharc ügyében. Úgy vélte, a római egyház fejének a véleménye döntően kell hogy a keresztény uralkodóknál a latba essék, s így külpolitikai okokból, a magyar törekvések nemzetközi visszhangját nézve, éppen nem mellékes. Ugyanakkor ez az állásfoglalás a szabadságharc belső alakulása szempontjából sem közömbös: a pápa szava a fölkelés ügye mellé állítaná a hazai klérust, mely egy évszázad alatt hozzászokva Bécs és Róma szempontjainak azonosságához, többségében bizalmatlanul, sőt ellenségesen állt szemben a kurucokkal.

A császár számára természetesen szintén nem volt közömbös a pápa állásfoglalása, bár annak korántsem tulajdonított olyan jelentőséget, mint Rákóczi. Bécsnek sokkal több lehetősége lévén a Szentszék tájékoztatására, a pápát azzal igyekezett a maga oldalára állítani, hogy a szabadságharcot protestáns lázadásnak mondta, hirdetve, hogy a kurucok, akárcsak a francia camisardok, esküdt ellenségei Róma híveinek, és követeléseik eleve összeegyeztethetetlenek a katolikus egyház érdekeivel.¹ Rákóczi már az 1704-es béketárgyalások után levélben fordult a pápához, hogy a szabadságharcról és személyéről terjesztett rágalmakat az egyház fejét megillető fiúi alázattal, de önértékesen megcáfolja, s ugyanakkor határozott hangon feltárja a nemzet igazát, és alkotmányos küzdelmére a szentatya apostoli áldását kérje.² Nem is egy év múlva Davia bécsi nunciusnak írt, hogy a jezsuiták Magyarországról való kitiltásával kapcsolatos rosszindulatú bécsi híreszteléseket megcáfolja és a szentszéket az igazságnak megfelelően tájékoztassa.³

Bár tudomásunk szerint Róma ezekre a levelekre nem válaszolt,⁴ Rákóczi és a szabadságharc vezetői általában úgy gondolták, a pápa elismeri ügyük igazságos voltát, s jóindulatú semlegességgel van irányukban. Esterházy Pál nádor, mint Rákócziék által is elismert semleges felet akarta a pápát felkérni

¹ A császáriak propagandatevékenységére néhány adatot közöl *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc. II. Bpest. 1909. 374—375. o. és Ráday Pál iratai. I. Bpest. 1955. 200. o. Brenner később idézendő jelentései is többször utalnak a császári részről terjesztett rágalmakra. Érdemes volna megnézni erre vonatkozóan Lamberg gr. császári követ beadványait és Davia nuncius bécsi követ jelentéseit a vatikáni levéltárban, bizonyára sok eddig nem ismert részletet tartalmaznak.

² Közölte *Márki*: Rákóczi... I. 627—629. o. — Ráday Pál által írt fogalmazványa: Ráday Pál iratai. I. 200—203. o.

³ Közölte: Ráday Pál iratai. I. 441—442. o.

⁴ Thököly kisázsiai bujdosásában úgy tudta, hogy 1704 végén a pápa kedvező választ adott Rákóczinak (*Thaly Kálmán*: Késmárki Thököly Imre naplói és leveleskönyvei... II. Bpest. 1873. 585. o.), de erre semmilyen más adatunk nincs.

a kurucok és Bécs közti közvetítésre, s szándékától csak a titkos tanács ellenkezésére állt el.⁵ Bercsényi még azt is tudni vélte, hogy a jezsuita rend tagjainak „igen kemény parancsolatok” jöttek Rómából, hogy „senki ezen mi háborúnk ellen ne szóljon, sőt kedvet keressenek, senkinek ne vétsenek”.⁶

A valóságban azonban XI. Kelemen pápa sokkal óvatosabb volt, semhogy nyíltan kiálljon a magyarok mellett, s ezáltal az Egyházi Állam körül teljesen felkavart nemzetközi politikai helyzetben újabb ellenségeket szerezzen. 1700-ban került az apostoli székbe, néhány nappal az utolsó spanyol Habsburg, II. Károly halála után. A spanyol világhírodalmi örökségért nem sokára meginduló nagy háború már előrevetette félelmetes árnyékát, s megosztotta a conclave-t. Az új pápa nagyrészt éppen annak köszönhetette megválasztását, hogy sem a francia, sem a császárpárti bíborosok nem voltak elég erősek a maguk jelöltjének elismertetésére, s egy semleges személyben állapodtak meg.⁷ Valójában az új pápa is inkább a franciák felé hajlott, ami érthető is, hiszen XIV. Lajos uralma pillanatnyilag kevésbé látszott veszélyesnek az Egyházi Államra, mint a régi császárok itáliai hűbéri jogait felújító Habsburg politika. Kelemen pápa ezért még 1701 elején elismerte Anjou Fülöp spanyol királyságát, s bár a meginduló nagy küzdelemben a Bourbonok és a Habsburgok között igyekezett semleges maradni, az itáliai katonai és politikai helyzet mindinkább szembefordította a Habsburgokkal és protestáns szövetségeseikkel. A keresztény világ egykori két vezére, a császár meg a pápa, a spanyol örökösödési háború folyamán egyre jobban szembekerült, — Rákóczi részben erre is számított, amikor úgy gondolta, Róma melléje fog állni.

Mindez indokolta a közvetlen diplomáciai kapcsolatok felvételét. De ezen kívül még egy sürgető ok volt. A szécsényi országgyűlés óta Rákóczi mind több egyházi vonatkozású ügyben volt kénytelen határozni és cselekedni, s hovatovább, mint az ország tényleges ura, a királyt megillető jogokat egyházi téren is gyakorolta. Mindehhez hasznosnak látszott az egyház fejének legalább hallgatóságos hozzájárulását elnyerni, már csak a hazai főpapság részéről mutatkozó ellenállás miatt is.

A követség küldését hosszú ideig akadályozta, hogy Rákóczinak nem volt rá megfelelő embere. Mindenképpen egyházi személyt kívánt küldeni, már csak azért is, hogy ellensúlyozza a róla terjesztett rágalmakat, — amúgysem nagyszámú papi hívei közt azonban senki sem akadt, aki alkalmas lett volna egy ilyen feladat elvégzésére. 1706 őszén végre megtalálta az embert, Brenner Domokos személyében.⁸ Mire azonban minden akadály elhárult és a követ elindulhatott, 1707 májusát írták.

Brenner apátnak, Rákóczi későbbi ismert diplomatájának életéről, személyéről ebből az időből bizony nem sokat tudunk.⁹ Egészen szegény, talán

⁵ Márki: Rákóczi... II. 341. o.

⁶ Archivum Rákóczianum, I/IV. 51. o.

⁷ Erre és az alábbiakra: *Ludwig Pastor*: Geschichte der Päpste. XV. 6. s köv. o.; *Fernand Hayvard*: Histoire des papes. Paris. 1929. 408. s köv. o.; *Franz Xaver Seppelt*: Das Papsttum in der neueren Zeit. Leipzig. 1936. 387. s köv. o.

⁸ L. Rákóczi levelét Berthóti Ferenc felsőmagyarországi generálishoz, 1706. szept. 12.: Archivum Rákóczianum. I/I. 676. o.

⁹ Brenner Domokos (gyakran: Antal Domokos) életének 1707-ig terjedő szakaszára l. *Alexius Horányi*: Nova Memoria Hungarorum. I. Pest. 1792. 578–582. o. — *Stephanus Katona*: Historia critica regum Hungariae. XXXVII. Buda. 1806. 693–694. o. — *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. I. Bpest. 1891. 1335 h., nagyjából mind a három ugyanazon adatokkal. — *Josephus Hradzsky*: Initia, progressus ac praesens

Pozsony megyei kismemesi családból származott. A Veszprém megyei Hanta egyházának prépostja volt, s az 1704-es császári béketárgyalásokon a közvetítő Széchényi Pál kalocsai érsek titkáráként vett részt. 1705 áprilisában átállt a kurucokhoz. „Ügyét nemzetünknek igaznak ösmérvén, meg akar az igaz vallásra térni, és hűségét historizáló pennájával bizonyítani — jelentette róla Beresényi a fejedelemnek. — Kért, Nagyságodnak alázatosan recommendáljam. Accomodatiót valamely beneficiumban kíván, az hol csendesen írhasson.”¹⁰ Rákóczi örömmel fogadta a latinon kívül franciául és németül is jól beszélő, a tollat ügyesen forgató, diplomáciai ügyekben jártas apátot, aki a fejedelem egy jóval későbbi levele szerint a bécsi kormány sok titkos ármányát fedte fel előtte, ugyanakkor viszont egy pereig sem titkolta, hogy mindezért jutalmat, előmenetelt és jövedelmet kíván ellenszolgáltatásul.¹¹

Brennerben Rákóczi tehetséges, ambiciózus és használható embert nyert, aki a kuruc diplomáciában még fontos feladatokat kap majd. Mozgékony, eleven szelleme, mely nehéz körülmények közt is megtalálja a járható utat, sima modora és tárgyaló készsége a fejedelem legjobb diplomatai közé emelik. Jellemének majd az emigrációban végzetessé váló árnyoldalai, önhittséggel és kalandorsággal vegyes karrierizmusa, erkölcsi gátlásokat nem ismerő lelki ismeretlensége ekkor még, s mindaddig amíg hitt a szabadságharc győzelmében, nem ütköztek ki teljes meztelenségükben; nincs okunk kétségbe vonni, hogy ezekben az években teljes mértékben bírta fejedelme bizalmát.¹²

Megjutalmazása nem is késett sokáig. Sigray János szepesi prépost megtagadta a confederatióra való felesküvést, mire Rákóczi a szécsényi országgyűlés törvényeinek értelmében megfosztotta méltóságától. Helyébe 1706 őszén, előbb csak adminisztrátorként, majd az év végén apáti címmel Brennert nevezte ki. A káptalan, melynek tagjai a szintén Rákóczi által kinevezett Fray Józsefet kivéve mind labane érzelműek voltak, törvénytelennek nyilvánította Sigray letételét és Brenner kinevezését, s csak féléves huzavona után, 1707.

status capituli ad Sanctum Martinum E. C. de monte Scepusio olim collegiati. Szepesváralja. 1901. 456—459. o. — Széchényi Pál melletti titkársága idejéből, 1703—1704-ből való fogalmazványai, az általa vezetett leveleskönyv, kisebb följegyzések; Országos Levéltár (O. L.) Széchényi család lt. VII. k. 2. csomó. — Címeres gyűrűs pecsétjével lezárt levele Sedelmayer Sebestyén sóprefectushoz. 1706. dec. 4.: O. L. Rákóczi-szabh. lt. IV. 2. a.

¹⁰ 1705. ápr. 4.: Archivum Rákóczianum. I/IV. 437. o.

¹¹ Rákóczi Conti hercegnének. Rodostó, 1723. okt. 5.: *Joseph Fiedler*: Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's. II. Wien. 1858. 527. o.

¹² Később, 1723-as már idézett levelében, Rákóczi az emigrációban támadt bizalmatlanságát a szabadságharc korára is visszavetítte. — hogy ez így lett volna, a tények nem igazolják. Annyi bizonyos, hogy Brenner örökös követelőzései nem voltak rekonszenvesek a fejedelemnek (l. Rákóczinak 1708. szept. 21-én Beresényihez írt levelét: Archivum Rákóczianum. I/II. 333. o.), tehetségét azonban nagyra tartotta. (1709. sz. pt. 1-én írta Beresényinek: nincs megelégedve Nedeczkyvel, az orosz tárgyalások nem haladnak. „Brennerre bízom ezen negotiatot, s okosabban fog folyni”. Uo. II. 526. o.) Ferriol márk. XIV. Lajos portái követe is így jellemezte: „c'est un homme d'esprit et de mérite.” (*Emile Varenbergh*: Correspondance du marquis de Ferriol... Anvers. 1870. 323. o.) — Egyébként tájékoztatásul röviden ismertetjük Brenner életének további adatait. Diplomáciai megbízatásai: 1708. XIV. Lajosnál; 1709—1710 Lengyelországban és I. Péter cárnál; 1711-től kezdve követi minőségben a francia udvarnál. Préposti kinevezését 1709. dec. 18-án a hercegprímás érvénytelenítette. Párizsban pénz és értékpapír ügyletekbe bonyolódva Rákóczi egész vagyonát eljátszotta. 1721-ben az adósok börtönében, a Bastilleban öngyilkos lett.

február 18-án ismerte el.¹³ A fejedelem és a káptalan egyházjogi vitájának különben irodalmi emléke is maradt: Brenner kis könyvben bizonyította, hogy Rákóczinak, az ország törvényes uralkodójának, joga van egyházi tisztségekre kinevezni és egyházi méltóságokat adományozni.¹⁴

Brenner kinevezése így elrendeződván, 1707 tavaszán sor kerülhetett a követségre. Azaz hogy mégsem azonnal: a marosvásárhelyi országgyűléssel kapcsolatos rengeteg teendő, a portai, porosz és svéd diplomáciai ügyek, majd Brenner másirányú kisebb megbízatásai azt eredményezték, hogy a fejedelem követi utasítása csak az erdélyi út után, május első napjaiban készült el. Pedig ha valaha, most igaz volt a latin közmondás: *periculum in mora*.

Láttuk, a káptalan a kuruc Magyarországon kénytelen-kelletlen meghajolt Brenner érvei és Rákóczi hatalma előtt; de vajon hogyan vélekedett erről az esztergomi érsek, és hogyan vélekedett Kelemen pápa?

Rákóczi sejtette, ha bizonyosan nem is tudta, hogy a klérus egyes tagjai (élükön a primási méltóságot viselő Keresztély Ágost szász-zeitzli herceg, a lengyel trónról elűzött II. Ágost szász választó unokaöccse) rendszeres jelentéseket küldenek a Vatikánba róla, ahol csak tudják befeketítik őt, s sürgetik, hogy a pápa teljes tekintélyével lépjen föl ellene.¹⁵ Talán azt is sejtette, hogy a szepesi káptalannal való vitáját jelentették. Azt azonban ekkor még nem tudta, hogy a pápa, engedve a hosszas unszolásnak, 1707. április 2-án már állást is foglalt az ügyben. Keresztély Ágost herceghez írt levelében éles szavakkal bélyegezte meg, hogy a fölkelők hozzányúltak az egyház jogaihoz és „bitorolják” azokat, s egyben utasította a primást, közölje a szepesi káptalannal, hogy a fejedelem intézkedése törvénytelen.¹⁶

A pápai határozatnak az akkori hatalmi helyzetben különösebb jelentősége nem volt, de nem használt Rákóczi tekintélyének, s a klérust megerősítette kurucellenes magatartásában. Brenner küldetésének egyik fontos feladata éppen az lett volna, hogy ha már a magyarok melletti nyílt kiállásra nem is veheti rá a pápát, legalább az ilyen és ehhez hasonló nyilatkozatok kibocsátását megakadályozza. Ma már látjuk: a követség megkésétt. És bár tudjuk, milyen nehéz helyzetben volt Rákóczi, amikor a Vatikánba kellett követet keresnie, mégis azt kell mondanunk, az adott helyzetben rossz megoldás volt Brenner kiválasztása.

A követséget Rákóczi a tőle máskor is megszokott alapossággal készítette elő. Útban Kolozsvárról Zilahon, Somlyón, Székelyhídon át Debrecen felé, papírra vetette a követséggel kapcsolatos elgondolásait, s ennek alapján aztán kancelláriájának directora, Ráday Pál elkészítette az utasítás szövegét. Targyalt a kíséretében levő Des Alleurs márkival, XIV. Lajos nemhivatalos követével, hogy az tájékoztassa urát Brenner római útjáról, és Rákóczi nevében

¹³ Az ügyet részletesen ismerteti: *Carolus Wagner: Analecta Scepusii sacri et profani*. III. Pozsony. 1778. 125–130. o. és *Hradszky: i. m.* 456. sköv. o. — Rákóczi rendelete, a káptalan tiltakozása, Brenner ez ügyben való iratváltásai egykorú másolatban: O. L. Magyar Kancellária. Hung. Esterházyana no. 38. Brenner elkobzott iratai közt. — Rákóczi 1706. szept. 23-i értesítése a káptalanhoz Brenner adminisztrátori kinevezéséről: Eötvös Lóránd Tud. Egyet. Könyvtára. Ms. Kaprinay Gyűjt. 42. k. 295. p.

¹⁴ *Peculiares principum Hungariae in ecclesia Dei praerogativae*. Lőcse. 1707 (R. M. K. II. 2286. sz.).

¹⁵ Erre vonatkozóan több adat található Brenner vatikáni jelentéseiben.

¹⁶ *Clementis XI. epistolae*. Róma. 1729. 393–394. o.

kérje meg, utasítsa vatikáni követét a magyar megbízott támogatására, az esedékes francia segélypénzből pedig 2 000 tallért juttasson közvetlenül Rómába az apát kezéhez. Ezzel egyidőben maga is írt az ismerős francia bíborosoknak.¹⁷

Maga a május 4-én kelt utasítás rendkívül jellemzően tükrözi Rákóczi egyházpolitikai és diplomáciai elképzeléseit, egyúttal pedig a kuruc történet-szemlélet egyes vonásait is. Éppen ezért az alábbiakban részletesen ismertetjük.¹⁸

1. Makón, Temesváron, Nándorfehérváron át menjen Raguzába, s ott kérje a francia konzul tanácsát további útjára nézve.

2. Rómában először La Trémoille bíborost keresse fel és tőle kérjen tájékoztatást a pápai udvarban dívó formaságokról. Követi mivoltát elismeretve, a fejedelem tekintélye érdekében igyekezzék a maga számára a birodalmi választófejedelmek követeinek kijáró jogállást biztosítani; az erdélyi fejedelmek követei korábban is ezt élvezték a keresztény uralkodók udvarában.

3. A pápától kihallgatást nyerve mutassa be megbízólevelét, és tolmácsolja a fejedelem, valamint a magyar nemzet ragaszkodását és alázatos engedelmességét. Ismertesse beszédében, hogyan lett az Attila, majd a hét vezér alatt Scythiából jött, egész Európa által rettegett pogány magyarság, a Római Curia és Szent István király áldozatos munkája révén kereszténnyé. István király követe kifejezte II. Szilveszter pápa előtt a magyarság háláját, a pápa pedig a római szent egyház védelmébe fogadta az új magyar királyt és az egész magyar nemzetet.

4. Ezért a fejedelem teljes bizalommal fordul a pápához és kéri, hogy megismerve a magyarság mostani törekvéseit, mondjon ítéletet azok igazságos voltáról. A követ fejtse ki, hogy az ország szabadságának alapját mindig a szabad királyválasztás képezte. Ezt még Szilveszter pápa szentesítette, s István király óta sértetlenül érvényben volt egész a mostani uralkodó megkoronáztatásáig. Ehhez járultak a többi szabadságjogok, melyeket jeruzsálemi András király decretumba foglalt és arany bullájával megerősítve a hét példányból egyet a pápai levéltárban helyezett el, hogy — mivel arra minden királynak esküet kell tennie koronázás előtt, amit ha megszeg, az ország lakosainak joguk van vele szembeállítani — a Római Curia és rajta keresztül az egész keresztény világ megítélhesse a magyar nép igazságát, ami a mostani fölkelésben is tisztán megmutatkozik.

5. Ismertesse, hogyan ragadta magához álnoksággal és erőszakkal a mohácsi csata után az osztrák ház a koronát, s hogyan mesterkedett kezdetől fogva azon, hogy a szabad nemzetet uralmának örökös szolgásgába taszítsa.

¹⁷ A La Trémoille bíboroshoz írt francia levél fogalmazványja: O. L. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. caps. D. 70. fasc. — Ismeretlen bíboroshoz latinul: A Dunamelléki Ref. Egyházkerület Levéltára. Ráday család lt. I. d/2 — 22. — A Des Alleurs-rel való tárgyalásokra I. Rákóczi lejjebb idézendő levelét. Rákóczinak az utasításra vonatkozó följegyzése: O. L. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. caps. D. 70. Az utasítás Ráday által írt fogalmazványja: Ráday lt. I. d/2 — 22. Brenner megbízólevelének fogalmazványja: uo. Brenner másolata az utasításról: O. L. Magyar Kancellária. Hung. Esterházyana no. 38.

¹⁸ Az utasítás latin nyelvű, holott Rákóczi követi utasításai általában magyar nyelvűek. Itt említjük meg, hogy történetírásunk mindeddig csak a követség tényét tudta, a vatikáni levéltárból előkerült megbízólevél alapján (*Márki: Rákóczi... I. 620. o.*), de sem az utasítás, sem Brenner jelentései, sem Rákóczinak időközben Rómába küldött kiegészítő utasításai nem voltak ismereteseek.

Zsarnoki uralma mérhetetlen üldöztetést és borzalmas szenvedést zúdított az ország lakosaira; mindezt részletesen feltárta a világhoz intézett kiáltványában. Ezért a részletekkel ne terhelje őszentségét, viszont a fölkelés igazának bizonyítására emelje ki az alábbiakat: 1. az osztrák ház a mostani uralkodó koronázásakor csalárdsággal kiforgatta a nemzetet a Szentszék által megerősített, minden nép által elfogadott és évszázadokon át érvényben levő szabad királyválasztói jogából; 2. András király decretumából mindazt, ami az ellenállás jogára vonatkozott, egy kicsikart országgyűlési határozattal törölte; 3. az ősi szabadság-jog ellenére, mely szerint nemes ember csak törvényes idézés és ítélet után fogható el, ártatlanul kivégeztette a legelőkelőbbeket, ahogy ezt az eperjesi vértörvényszék története és magának a fejedelemeinek elfogatása is bizonyítja.

6. A nemzet számára végül sem maradt más lehetőség, mint hogy fegyverrel szerezze vissza jogait. Erről Janson bíborshoz írt levelében már régebben értesítette a pápát, de választ mindeddig nem kapott rá. A mostani követség célja az, hogy minél alaposabban föltárja a felkelés hátterét. Számoljon be a négy év hadisikereiről s arról, hogy megverve az ellenséget, a magyarországi szövetséget rendek vezérükké, az erdélyiek pedig fejedelmükké választották, s már beiktatása is végbement. Mindamellet nem zárkozott el a béketárgyalások elől, s elfogadta Anglia és Hollandia közbenjárását. Megegyezés azonban nem jött létre Ausztria merevsége miatt. Hogy a tárgyalások részleteit megismerhessék, adja át a minisztereknek a rendek nyomtatott Apológiáját.

7. Tudja, hogy ellenségei azt terjesztik róla: csak színleg katolikus, felkelésének célja az egyház fegyverrel való tönkretétele, s hogy ennek elhíttetésére az ő nevében hamisított rendeleteket mutogatnak. Ennek ellensúlyozására

8. ismertesse a szécsényi országgyűlés vallási végzését, kifejtve, hogy mivel a fölkelés a nemzet valamennyi szabadságjogának helyreállításáért indult, a három bevett felekezet törvényes szabadságát (amelynek fenntartására különben az ausztriai házból való királyok is esküt tettek) vissza kellett állítania, a minden politikai józanság ellenére erőszakkal elvett templomokat vissza kellett adatnia. Mindez a katolikus rendekkel való teljes egyetértésben, megegyezésként jött létre. (Ezek a rendek maguk is gyakran elítélték az ausztriai ház vallás-üldözését, melyről jól tudták, hogy nem az egyház érdeke, hanem az uralomvágy irányítja.) A katolikus egyház elsőbbségi joga, ahogy az egyházi javak is sértetlenül megmaradtak, sőt több, jogtalanul szerzett templomot is az egyház kezén hagytak.

9. Illetékesek (mindenekelőtt a rend generálisa) előtt őszintén tárja fel a jezsuiták ügyét: nem volt szándéka háborgatni a rendet, az egyház hite, tudománya és méltósága őrállóját; a fenyegető veszély ellen szövetségbe tömörült nemzet országgyűlésből felszólította a rend tagjait, hogy különüljenek el az osztrák rendtartománytól és csatlakozzanak a conföderációhoz. Ennek nem tettek eleget, s a nemzet nem melengethetett viperát a keblében; de felkarolta közülük azokat, akik hazaszeretethől csatlakoztak a conföderációhoz. A rend javait pedig, melyeket törvénytelenül kapott az elhunyt uralkodótól, a katolikus klérusnak adták át.

10. A katolikus egyház iránti buzgóságból kezdeményezte az erdélyi rendek előtt az erdélyi katolikus püspökség visszaállítását is. Bár ezt nem érthette el, a rendek rá való tekintettel nem zárkoznak el a kérdés rendezése elől, ha a magyarországi és erdélyi kormányzatot teljesen különválasztják,

vagyis ha az új püspök nem függ a kalocsai érsektől, sem a magyar királytól, hanem csak az erdélyi fejedelem apostoli hatalmának van alávetve.

11. Jelentse ki, hogy a fejedelem egész életét a pápa és a római egyház javára kívánja szentelni, és az előbb elmondottakra hivatkozva a következőket kéri: 1. Őszentsége ismerje el a magyar nemzet igazát és adja apostoli áldását rá és hadseregére; 2. hogy a II. Szilveszter pápa által a magyar királyoknak adott apostoli jogok csorbitatlanul fennmaradjanak, a királyi hatalom visszatértéig erősítse meg a rendek határozatát, amellyel ezeket a jogokat órá ruházták, és szólítsa fel az ellenséghez szító főpapokat, hogy csatlakozzanak a nemzeti conföderatióhoz és ismerjék el az ő joghatóságát; továbbá hagyja jóvá az erdélyiek követelését, hogy az erdélyi püspök ne függjön a magyarországi kalocsai érsektől; 3. András király törvényét a római levéltárban levő példányról hiteles másolatban adassa közre s védje meg a nemzet szabad királyválasztó jogát és karolja fel ügyét.

*

Brenner a mindenfelől felvonuló császári csapatok közt, ezer nehézség és veszély közepette, több mint másfélhónapos út után 1707 június végén érkezett meg Rómába. Az Örök Város ekkor már közvetlenül a háború partjára sodródott, élete az ostromlott váréhoz hasonlított. Bár a Vatikán hivatalosan semleges volt, valójában Ausztria szinte ellenséggént kezelte, arról pedig egyáltalában nem beszélhetünk, hogy a hadviselők valamelyike is elismerte volna maga fölött álló, erkölcsileg független döntőbírónak.¹⁹ Az a politikai és katonai helyzet, mely Brennert fogadta, egészen más volt, mint amit még Rákócziék elképzeltek.

Az 1706-os év komoly sikereket hozott a császárnak és szövetségeseinek a háborúban. Spanyolországban elfoglalták Katalóniát és Aragóniát, s Habsburg Károly főherceg bevonult Madridba, ahol spanyol királlyá kiáltották ki. A május 23-i ramilliesi győzelmes csata Brabantot és Flandria nagyrészt szerezte meg számukra, Savoyai Eugén szeptemberi torinói győzelme pedig észak Itáliából szorította ki a franciákat. Eugén Milánóban ütötte fel főhadiszállását, csapatai részben már pápai területen teleltek. A katonai megszállással járó erőszakoskodásokat, a szoldateszka jóismert uralmát még elviselhetlenebbé tette, hogy Eugén herceg, a régi császári hűbéri jogokra hivatkozva, súlyos adókat vetett ki a pápai vazallus államokra, mint Genova, Toscana, Parma és Piacenza. A pápa 1707 legelején éleshangú brévében tiltakozott a Szentszék jogait ért sérelem ellen, s a rendelet visszavonását, sőt elégtételt kért a császártól. Kiállása mögött a francia udvar biztatásait kell keresnünk, XIV. Lajos ugyanis segítséget ígért az Egyházi Államnak; azonkívül közrejátszott a Curiában uralkodó, később tévesnek bizonyult föltevés is, mely szerint az itáliai államok a küzdelemben Róma mellé fognak állni. A császári udvar józanabban ítélte meg az erőviszonyokat és az itáliai hangulatot. Úgy vélte, ennél jobb alkalom nem adódhat számára a pápai állam rovására való terjeszkedésre: Róma teljesen magára fog maradni, a franciák, még ha akarják, sem fogják tudni katonailag támogatni, a bíbornoki kollégiumon belül nincs egyetértés, a kardinálisok egy része a császár oldalán áll, különben is

¹⁹ L. *Leopold von Ranke*: Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten. III. (Rankes Historische Meisterwerke. 17—18. k.) Hamburg, é. n. 223. o. és *Seppell*: i. m. 391. o.

az Egyházi Állam saját fegyveres ereje még Róma védelmére sem elegendő. „A papokat pénzzel és bottal kell irányítani” — vélte a császár római követe, gr. Lamberg,²⁰ — s Eugéniusnak lényegében ugyanez volt a véleménye. Válaszul tehát a pápai tiltakozásra, Parmára a papságra is kiterjedő külön adót vetnek ki, s Eugén herceg mintegy kihívásként elrendeli, hogy a vonakodók ellen a szövetséges protestáns hatalmak katonáit vonultassák fel karhatalomként.

1707 nyár elején azután a császár még egy lépéssel tovább megy: csapatai megszállják Nápolyt és a nápolyi királyság területét. Immár északról és délről egyaránt császári csapatok veszik közre az Egyházi Államot, a háború közvetlenül Róma kapujához ért. A pápa még az átvonulási engedélyt sem meri megtagadni Daun generálistól; a 10 000 főnyi császári sereg közvetlenül Róma mellett vonul el, éppen a Brenner megérkezése körüli hetekben. Ugyanekkor a császár a pápához küldi Martinitz grófot, erőszakosságáról híres diplomatáját, s békeajánlatként feltételeket közöl. A háromnapos tárgyalás semmilyen eredményre nem vezet, Martinitz fenyegető kijelentések közt elhagyja Rómát. A pápa elrendeli a védelmi készültséget. A hangulat komor, de inkább kétségbeesett, mint elszánt.²¹

Nyilvánvaló, hogy ilyen helyzetben, amikor a pápai udvar már a Sacco di Roma megismétlődésétől retteg, a pápa nem fogja ellensége haragját azzal éleszteni, hogy a számára egyébként érdektelen magyar ügyben, pusztán az erkölcsi igazság kedvéért a fölkelőknek ad igazat. Arról nem is szólva, hogy kijelentése önmagával is ellenkezésbe hozná: saját hűbéri jogainak érvényét gyengítené, ha elismerné, hogy a népeknek joguk van szabadságuk védelmében az Isten kegyelméből uralkodó királyok ellen fegyvert fogni. XI. Kelemen pápa el volt szánva, hogy főpapi jogaiból nem enged a császárnak, a katonai erőszak előtt nem hajt térdet, — de azt már a politikai eszélyesség kívánta, hogy ne adjon fegyvert ellensége kezébe önmaga ellen, s ne dobjon a császárnak kesztyűt egy számára erkölcsi következményeiben is veszélyes ügyben. Ugyanakkor, legalábbis amíg a politikai helyzet végleg nem tisztázódik, az sem lett volna taktikus, ha teljesen eltaszítja a magyarokat. Brenner éles szemét mi sem dicséri jobban, mint az, hogy néhány nap alatt felismeri: a pápa állásfoglalása nem az általa képviselt igazságán múlik. Egyénileg a pápai udvar minden tagja meg lehet arról győződve, hogy a magyarok igaz ügyért harcolnak, ebből még politikai kiállás nem születik. Minden azon fordul meg, elég erősnek érzi-e magát a pápa arra, hogy nyíltan szembeforduljon a császárral, s ha igen, kívánja-e politikai érdeke a magyar törekvések támogatását.²²

²⁰ Idézi *Pastor*: i. m. 28. o. — Brenner is pénzt kért ügyei előmozdítására: „Nummos quoque ad disponendos animos (intelligo subalternorum. majores enim extra hanc sphaeram sunt) exigi, aurea hac in quam incidimus aetate . . . Non tantum belli, sed et litis nervus est, quae longe melius quam patientia omnia vincit regina, pecunia” (1707. aug. 28-i jelentése).

²¹ Az itt tárgyalt eseményeket részletesen ismerteti *Pastor*: i. m. és Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. I. Serie VIII. és IX. k.

²² Brenner római követségéből való, francia és latin nyelven, titkos számjeggyel, igen gondatlanul írt jelentései nincsenek egy helyen, hanem szétszórva részben Rákóczi egykori levéltárában, részben Ráday Pál iratai közt és másutt találhatóak. A további idézetek egyszerűsítésére keltezési sorrendben itt valamennyi jelentését felsoroljuk. A dátum után írt betű és szám-jelzet az Országos Levéltárban őrzött Rákóczi-szabadságharc levéltára I. 1. részének megfelelő esomójára vonatkozik. 1707. júli 9: D. 83; júli 16: C. 39; júli 8: G. 205; júli 30: D. 75; aug. 6, 13 és 20: G. 205; aug. 28: E. 110 (Brenner sk. másolata: O. L. Magyar Kancellária. Hung. Esterházyana no. 38); szept. 3.

Különben Brenner még meg sem érkezett Rómába, a császáriak aknamunkája máris megindult ellene. Küldetéséről előre tudtak — jelentette haza — a hercegprímás tudósításából, aki azt is megírta, hogy ő az, aki erőszakkal beült a törvénytelenül elűzött szepesi prépost helyébe, s hogy legelső dolga volt elrendelni: a templomokban ezentúl ne a törvényes uralkodóért, hanem a rebellis fejedelemért imádkozzanak. Brennert bizalmatlan, sőt ellenséges légkör fogadta, s ezt csak hetek munkájával sikerült részben eloszlatnia La Trémoille bíboros, XIV. Lajos követe segítségével, aki kezdetben valamennyire még melléállt.

„A legrosszabbkor érkeztem — írta Brenner első, július 9-i jelentésében —. Ahogy [La Trémoille] bíboros mondotta: Franciaországnak kevés jóbarátja van a Vatikánban — a pápa pedig semmit sem mer a császár ellen tenni.” Nem tudja, elismerik-e követnek; a jelek rosszak. La Trémoille nem mertte őt házába befogadni, s csak éjjel, titokban keresheti fel. A pápai udvar különben kétségbeesett hangulatban van — írta július 16-án, s attól kezdve szinte minden jelentésében. Nagy a bizonytalanság és a fejtelenség, ahány frakció, annyi vélemény, senki sem tudja, mit is kellene tenni. A bíborosok egyrésze hangosan követeli a császárral való azonnali megegyezést, feltételei teljesítését, vezérük maga az államminiszter;²³ — a német-ellenesek a franciákban bíznak, s többek szeme a svéd király felé fordul, akiről olyan hírek járnak, hogy miután II. Ágostot békére kényszerítette, sziléziai táborából a császár ellen indul. A szent- atya nem tudja magát elhatározni semmire, s kétségbeesetten igyekszik tekintélyét a már-már összezapó hullámok közt fenntartani. Mindenki saját bajával van elfoglalva, a magyarok ügye nem érdekeli senkit.

Kezdeti rossz helyzete a következő hetekben még tovább romlott. Augusztusban megérkezett Rómába az ónodi trónfosztás híre, s a „német” kardinálisok ezt rögtön felhasználták a magyarok ellen. „Mindenfelé csak rebellis a nevünk — olvassuk Brenner augusztus 13-i jelentésében. — A császárt felingerelte az interregnum kimondása; a pápa ezekután nem vállal közösséget a magyarokkal, mert semmit sem mer a császár ellen.” Talán más volna a helyzet, ha valamelyik európai uralkodócsalád tagja elfogadná a magyar trónt, s megvédené az országot a nemzetközi vitában. Vagy ha a francia király utasítaná vatikáni követét, hogy keljen a magyarok pártjára. De a király hallgat, pedig La Trémoille bíboros már külön is írt neki. Ha sokáig várat magára válasza, féltő, hogy a pápa a császár nyomására nyíltan is a magyarok ellen fordul.

10 és 17 : C. 39 (töredékes sk. fogalmazványa : Magyar Kancellária, i. h.) ; okt. 1 : Magyar Kancellária, i. h. (sk. másolat) ; dec. 3 : A/1. 10 ; dec. 17 : E. 113 ; 1708. jan. (kelt nélk. töredékes) : A/1. 10 ; márc. 8 : H. 243 (Brenner sk. másolata : i. h.) ; márc. 23 és 30, mindkettő Anconából : E. 113. — Brenner tudósításai Ráday Pálhoz : 1707. júli 3 és szept. 3 : Ráday lt. I. d/2—22. — Rákóczi időközi utasításai : 1707. aug. 30 : Ráday lt. I. d/2—13 ; okt. 1 : D. 70. Rákóczi sk. leveleskönyvében ; okt. 10 : Ráday lt. I. d/2—10 ; nov. 4 és dec. 26 : D. 70 ; 1708. jan. 7 : Széchényi Kvt. Kézirattára, Fol. Gall. 5 (XVIII. századi másolat) ; jan. 15 : M. Tud. Akadémia Könyvtára, Kézirattár : Vegyes kéziratok II. doboz (XVIII. századi másolat) ; máj. 20 : Debreceni Ref. Kollégium Könyvtára, Kéziratok : R. 500 (XVIII. századi másolat).

²³ A Nápolyt megszálló Daun tábornagy lényegében ugyanezt jelentette Savoyai Eugénnek 1707. május 28-án : „Nicht nur allein der Pöbel, sondern auch alle Herren Cardinale und Bischöfe die tragende Veneration gegen ihre Kayserliche Mayestät und Dero Truppen mit vielen Consternationen versichert haben” (Feldzüge ... IX. 180. o.).

Augusztus 20-i jelentésében azután már kereken megírja Rákóczinak: a jelenlegi helyzetben ne várjon semmit a Római Curiától. Az, hogy a magyaroknak igazuk van-e vagy nincs, mellékes — írja. Hiába cáfolja meg a vádakat, a Curia állásfoglalása a politikai érdeken múlik, s ha ez úgy kívánja, az igazság ellen döntenek. „Felséges uram, végül sem mondhatok mást: ne számíton erre az udvarra.”²⁴

A jelentések útja Magyarországra Isztambulon, vagy még nagyobb kerülővel Franciországon és Danckán keresztül lassú és bizonytalan volt. Brenner első jelentései szeptember legvégén jutnak Rákóczi kezébe, — s időközben, a májusi helyzethez képest, idehaza is sok minden megváltozott. 1707 nyara meghozta Rákóczi számára a szabadságharc első nemzetközi sikerét: I. Péter orosz cáρ felajánlotta neki a lengyel trónt, és mint a szövetszert magyar rendek vezérével, mint szuverén államfővel titkos szövetséget kötött. A fejedelem és a szabadságharc csillaga a zeniten állott, — annál jobban bántotta Rákóczit a pápa magatartása. „Sohasem kételkedtem benne — írta október 1-én Brennernek —, hogy a pápa a császár felé hajlik, de meglepett hallanom, hogy elítél, szinte anélkül, hogy meghallgatna, pedig rágalmozím hazugsága sok-helyt kiütökzik. Rajta leszek, hogy rávegyem a hazai papságot, küldjön valakit Rómába a vádak megcáfolására. De talán addig is kifejezhetné azt az óhajomat a pápának, hogy küldjön titkokban valakit Magyarországra, hogy az megismerje az itteni vallási helyzetet. Mert félek, hogy ha elítéli ügyünket és ezzel mintegy arcul csapja szabadságért való küzdelmünket, ennek olyan sajnálatos következményei lehetnek, mint amihez hasonlókat már látott a római udvar Angliában és Svédországban, meg más államokban. Ugyanis a magyar nemzet számára a lényeg a szabadság megtartása, ezért kezdte a háborút is, s ha a pápa ezt megbélyegzi és nem ismeri el törvényesnek harcunkat, ez a nemzetben olyan gondolatokat ébreszthet, amelyek talán károsak lesznek a Szentszékre.” Közölje Brenner azt is, hogy ügyei „isten kegyelméből más állapotban vannak, mintsem talán ottan gondolnák”, és hogy elhatározását ne tartsák szalmalángnak. A császártól pedig ne féljenek annyira, Magyarországot sem fogja egy-könnyen hatalmába kényszeríteni; a mostani hadjárat azt mutatja, hogy ereje fogytán van. Arról tehát, hogy új királyt válasszanak, a magyarok nem mondanak le, sőt amint lehet, ezt végbe is fogják vinni. Mivel pedig ő, Rákóczi, a királyi méltóságot semmiképpen nem vállalja, a Vatikán elgondolkozhat rajta, milyen kellemetlen következményei lehetnek a királyválasztásnál annak, ha a Szentszék megsérti a nemzetet.²⁵ De ha a pápa igazságot szolgáltat a magyaroknak, ha szót emel szabadságjogaik mellett, a fejedelem felelősséget vál-

²⁴ „Diabolicus homines illi aguntur spiritu; si errarent bona fide, parendum foret, sed pura ex omnibus elucet malicia et effraenis mala fide impune calumniandi petulantia. Monseigneur, je dirais pour conclusion: ne comptez pas sur cette cour.” — 1707. szept. 17-i jelentésében: „L'empereur forcera toujours le pape de juger à sa faveur et ainsy les Allemands pourroient obtenir quelque excommunication contre vous, parcequ'il y a bien de la différence entre un juge formale et un pape qu'on ne présent comme à un père les injures qu'on souffre. Les ministres de France ne pousseront pas cet affaire avec toute la vigueur nécessaire au nom du roy.”

²⁵ Lord Manchester angol diplomáciai megbízott 1707. ápr. 3-án azt jelentette miniszterének Londonba, hogy a császár egy bullát eszközölt ki a pápától, melyben Rákóczit és híveit kiátkozza. (Ez a hír egyébként nem volt igaz.) Ha ezt publikálják — írta Manchester —, a felkelők inkább elhagyják katolikus vallásukat, mintsem elálljanak törekvéseiktől (*Simonyi Ernő*: Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. III. Bpest. 1877. 316–317. o.).

lal, hogy a választás olyanra fog esni, aki őszinte és odaadó híve Rómának. Ismeri a pápa helyzetét és ezért nem gondol arra, hogy az nyíltan kiálljon mellette, de ismerje el és erősítse meg az általa tett egyházi kinevezéseket. „Mert ha a császár kinevezéseit erősíti meg — fejezi be levelét Rákóczi —, félek, hogy a nemzet ellenkezésének megnyilvánulása hasonlatos lesz ahhoz, mint amit Lengyelországban a Szaniszló megkoronázása ellen kiadott bulla kiváltott.”

Mire Rákóczi eme levele Rómába ért, a dolgok már régen túlhaladták. Amitől Brenner félt, közben bekövetkezett. A pápa szeptember 2-án körlevélben fordult a magyar papsághoz, s a szabadságharc folyamán először, nyíltan megróttá azokat, akik a császár ellen fordultak. Évek óta nagy fájdalommal tölti el a magyarországi háború — olvassuk a körlevélben —, s az a megátalkodottság, mellyel József császárnak a megbékélésre irányuló minden kísérletét elutasítják. Még nagyobb fájdalommal hallotta, hogy elvetemültségükben az interregnumot is kimondották, sőt hogy voltak olyan magukról megfélemedezett papok, akik csatlakoztak a zavargókhoz. Mivel Magyarországot illetően a Krisztus földi helytartóját megillető általános hatalmon túlmenő jogokkal rendelkezik, hiszen István király országát Szent Péter utódainak legfőbb gyámsága alá helyezte, a legkomolyabban inti a magyar papságot egyenkint és összességében, nehogy csatlakozzék azokhoz, akik új királyt választanak, mert különben mint a szent kánonok és az apostoli szék iránt engedetlenek ellen fog eljáráni.²⁶

Miután a pápa így hivatalosan leszögezte a Vatikán álláspontját, mégpedig úgy, hogy azzal a császár is elégedett lehetett, a francia követ tanácsára maga elé bocsájtatta Brennert, — nehogy a magyarok a Rákóczi által jelzett útra találjanak lépni, vagy elkeseredésükben megbéküljenek a császárral, hiszen a magyarországi harcok jelentős császári erőt kötöttek le és a diversio fenntartása nemcsak Franciaországnak, de a Vatikánnak is hasznára volt. A pápa tehát nem fukarkodott a titkos buzdításokkal.

Így jutott Brenner a pápa elé, persze nem hivatalos és nyilvános kihallgatáson, hanem csak titokban. A szepesi prépost rövidre fogott előadásában a hangsúlyt a császáriak rágalmainak megcáfolására vetette, majd kérte követi voltának elismerését. A pápa nagy figyelemmel hallgatta szavait, átvette követi megbízólevelét (anélkül — mondja Brenner beszámolója —, hogy egy szó megjegyzést tett volna a fejedelemnek abban olvasható címeire), biztosította Rákóczit és a magyar nemzetet atyai érzelmeiről, de — mondotta — az idő és a politikai körülmények nem teszik lehetővé, hogy Brennert nyilvános követként fogadja. Az ellen viszont nincs kifogása, hogy magánemberként, teljesen rangrejtve egyelőre udvarában maradjon.

Brennert fölleskítette a kihallgatás s úgy látta, még minden jóra fordulhat, ha a francia király hathatósan pártfogásába veszi. XIV. Lajos erre vonatkozó utasítása már nem késhet soká.

Nem is késett. Szeptember 10-én megérkezett a napkirály várva-várt levele La Trémoille bíboroshoz, de tartalma teljesen negatív volt. Brenner küldetéséről semmi közelebbit nem tud — írta —, ügyében tehát semmilyen támogatásra nincs szükség. Pénzt pedig már csak azért sem küldhet számára, mert a segílyt a magyarországi katonai hadműveletekre, nem pedig diplomáciai

²⁶ Clementis XI. epistolae. 426—427. o.

célokra adja. — Helyzetem kétségbeejtő — fejezi be jelentését Brenner —, immár senki támaszom nincs, s itt állok egy fillér nélkül.

A fejedelmet leverte Brenner közlése, a segélypénzekkel kapcsolatban írottak pedig önérzetét is mélyen sértették. Úgy gondolta, hogy a király állásfoglalását Des Alleurs márki sugalmazta, akiről már régebben tudta, hogy a magyar ügyekről rosszindulatú jelentéseket küld urának, s főleg a lengyel királyságra vonatkozó tervekkel, meg az orosz szövetséggel kapcsolatban a rágalmazástól sem riad vissza. Des Alleurshöz írt, a diplomáciában szokatlanul szókimondó levelében önérzetesen utasította vissza azt a látszatot, mintha a király háta mögött annak érdekei ellen kezdett volna tárgyalásokat. A segélypénzek hovafoordításáról pedig eddig szabadon rendelkezett, s ez a kicsinyes rosszindulat, mely mintegy azzal vádolja, hogy másra fordítja a pénzt, mint amire az rendeltetett, becsületében érinti. „Jogos neheztelésemet váltja ki ez a hátbatámadás — írta —, mely nemcsak személyemet éri, hanem hazám érdekeit is sérti, s olyan személytől származik, akiről egész Magyarország tanúsíthatja, hogy tiszteletemet és bizalmamat élvezte... Őszintén elmondhatom, hogy nem volt titkom uraságod előtt mindaddig, míg azt nem tapasztaltam, hogy látszólag mindent helyesel, amit mondok, de aztán abban telik öröme, hogy tisztjeim előtt ugyanazt nyilvánosan poeskondiázza... Nem nyújtom levelelemet azzal, hogy elmondjam, mennyire megbántottak a segélypénzek felhasználásával kapcsolatban; közvetlenül urának, a királynak fogom előadni, mire költöttem a pénzt. (Csak arra kérem, hogy ha nem is viseli szívén az én érdekeimet és a nemzetét, legalább ura érdekeire gondoljon, amelyek szoros kapcsolatban vannak az előbbivel, és ne folyamodjék ilyen alattomos eszközökhöz terveim és tárgyalásaim keresztülhúzására.”²⁷

Egy hónap múlva Brennerhez írt levele azonban már azt sejteti: Rákóczi tudta, hogy nem pusztán Des Alleurs rosszindulatú jelentésén múlt a napkirály elutasító álláspontja. Soráiból reális felismerés és ugyanakkor elkeseredés árad: „Franciaország annyira elhanyagol — olvassuk —, hogy ha nem nézném hazám javát, könnyen megtalálnám a módot, hogy ennek a mi háborúnknak számukra való hasznát érzékeny ponton mutassam meg.”²⁸ Mintha egy pillanatra a tehetetlenség érzése vak bosszúba szaladna benne: ha kibékülne a császárral, bezzeg kétségbeesnék a király és udvara. Persze, ezzel bosszút állna, de saját nemzetét is tönkretenné. S a levél végére már felülkerekedik benne a józanság: Kökényesdi Lászlót meg Tournon grófot Párizsba küldi újabb tárgyalásokra.

Brenner helyzetén és a vatikáni tárgyalásokon mindez azonban már nem sokat lendített. A pápa és a császár közti viszony időközben tovább élesedett,

²⁷ Az 1707. okt. 27-i levél Rákóczi által írt fogalmazványa: O. L. Rákóczi szabh. lt. I. 1. caps. D. 70. fasc. Az idézett rész Köpeczi Béla fordítása: II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. Bp. st. 1958. 146. o. — Ugyanebben az ügyben Rákóczinak Bonnac márkihoz Danckába írt levelének fogalmazványa: O. L. Rákóczi szabh. lt. Uo. — Bonnac 1708. febr. 11-i válaszának múlt századi másolata: M. Tud. Akad. kéziratára Rákóczi lt. 5. doboz. Itt említem meg, hogy a nagy francia diplomáciatörténeti okmánytár (Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusque' à la Revolution française. XVII: Rome. Edidit G. Hanotaux. Paris. 1911.) ebből az időből XIV. Lajos egyetlen Vatikánba küldött utasítását sem közli.

²⁸ 1707. dec. 26.: „Je suis d'un tel maniere négligé par la France que si je ne considerois pas le bien de ma patrie, on trouveroit aisément le moyen de luy faire connoitre par des endroits bien sensibles l'utilité de cette guerre.”

s mivel a francia csapatok mindenütt visszavonulóban voltak, a pápa egyre kevésbé mert a császárral szembeállni. 1708 elején megtiltották, hogy a császári csapatok által megszállt területről kivigyék az egyházi jövedelmeket, — sok hiborost, szinte az egész pápai udvart érintette ez a rendelkezés. 1708. április 24-én pedig a császári csapatok hadüzenet nélkül átlépték az Egyházi Állam határát és megszállták Ferrara-Ravenna környékét. Ezzel a háború valóban Róma falai alá érkezett, s nincs messze az idő, amikor XI. Kelemen elfogadja a császár feltételeit.

Brenner azonban ezt már nem érte meg Rómában. 1708 első hónapjai sorozatos és mind súlyosabb mellőzést hoztak számára. Arra, hogy a fejedelem ügyét előbbre vigye, egyre kevesebb reménye volt, helyzete pedig szinte megalázóvá vált. Hivatalosan schol nem jelenhetett meg, s nemhivatalosan is egyre kevesebben érintkeztek vele. A pápa az egyszeri kihallgatáson kívül többször nem fogadta, s az államminiszter, a külföldi ügyek intézője sem volt kíváncsi véleményére. Nem tudta elismertetni a fejedelem kinevezési jogát a Rákóczi-család régi kegyurasága alá tartozó munkácsi görög-katolikus püspökség esetében (a pápa a megüresedett püspöki székbe, Kaminszki Petronius Rákóczi által történt kinevezését semmibe véve, előbb a przemisli püspököt nevezte ki adminisztrátorrá, majd a császár jelöltjét püspökké),²⁹ az inkább a svédeket pártoló francia állásponttal szemben nem tudta a pápai politikát Rákóczi lengyel és orosz tervei mellé állítani, hogy az utasításában felsoroltakról, a királyválasztásról ne is szóljunk. Áthidalhatatlan elvi különbség van a pápai udvar és a fejedelem álláspontja között — írta március 8-án Rákóczinak Brenner. „Felsőged a háborút azért folytatja, hogy a haza szabadságát kivívja; a Vatikán viszont csak diversiot lát benne, és éppen ezért nem sokat törődik vele, mi lesz a vége, ha már neki nincs rá többé szüksége.”³⁰ A politikailag ellenséges légkörhöz járult Brenner teljes pénztelensége. Rákóczi ugyan mindent elkövetett, hogy az elmaradt francia kiutalás helyett Törökországon keresztül némi pénz juttasson kezéhez, de ez nem sikerült, s a nyomorúságos anyagi helyzet teljesen megbénította Brennert. Március elején már úgy látta, nincs értelme további római tartózkodásának. Mivel a fejedelem visszahívó rendeletének megvárása több hónapba telt volna, magánügyeire hivatkozva odahagyta Rómát anélkül, hogy a tárgyalásokat hivatalosan megszakította volna, vagy elbocsátó levelet kért volna. Anconába ment, s onnan kérte Rákóczi engedélyét a hazatérésre. „Felsőges Uram — írta március 23-án —, a szükség is kényszerített, hogy Rómát elhagyjam, de az értelem is azt tanácsolta, hogy hagyjam abba a tárgyalásokat anélkül, hogy megszakítanám... A francia miniszterek mindent elkövetnek, hogy cselekvésemet meggátolják... Franciaország véleménye mind a lengyel ügyekben, mind pedig a megbékélés kérdésében ellenkezik Felsőgedével, s minél több érvet hozunk fel, annál inkább. A franciák ugyanazokat az érveket hangoztatják a [császárhoz pártolt] nápolyiak és [Károly] főherceg ellen, mint amit a császár ellenünk felhoz.

²⁹ Az ügyet részletesen feldolgozta *Hodinka Antal*: A munkácsi görög-katolikus püspökség története. Bpest. 1910. 425. s köv. o. Könyvében a Kaminszki elleni bécsi rágalomnak érdemükön túlmenően hitelt adott. Rákóczinak ez ügyben a pápához írt levele, melyet Hodinka nem talált meg. 1707. aug. 2.: Ráday lt. I. d/2—22.

³⁰ „Vous regardez la guerre que vous faites comme un ouvrage tendant à la liberté de la Patrie, illi autem la considerent comme une diversion et ils se mettent peu en peine de quelle manière elle se finisse lors-qu'ils n'en auront plus besoin.”

Ahogy az egyházi kinevezések ügyében is az az elvi álláspontjuk: aki a kialakult jogbirtoklást megzavarja, az rebellis.”³¹

Még világosabban kifejtette mindezt zárójelentésében, melyet útban hazafelé, a török passusra várakozva Belgrádban írt meg, május 17-én.

„Franciaország mindig arra igyekezett, hogy a Birodalom néhány hűbéresét Itáliában vagy Németországban megnyerje magának. 32 évvel ezelőtt segítette a szicíliai lázadókat, francia tábornagyot küldött hozzájuk, és sohasem mulasztotta el, hogy a magyarországi felkelésekből is hasznot ne húzzon. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy mindezeket a népeket magukra ne hagyja, ellenszolgáltatásul viszont megengedte fejedelmeiknek, hogy magánemberként Franciaországban éljenek. Láttuk, hogyan maradt magára és bukott el Csehország, jöllehet érdekei szorosan kapcsolódtak Francia- és Svédországhoz. Több itáliai és német államot ugyanezen okból teljesen elpusztítottak. A király magukra hagyta a szicíliaiakat, akikről az imént szóltam, csak azért, mert többé nem volt rájuk szüksége; Thököly fejedelem példája — az előbbivel megegyező és attól különböző vonásaival egyaránt — még frissen emlékeztünkben lehet... Mindez lényegében érinti küldetésemet. Róma a világ közepe. A pápai trón bírói fórummá lett, ahová a legnagyobb fejedelmek is elküldik követeket, hogy igazolják magukat, és hogy felsorolják mindazt, ami háborújukat megkülönbözteti a kalózok és rebellesek erőszakoskodásaitól. A különböző udvarok különböző politikai álláspontja nem akadályozott meg abban, hogy ki ne nyilatkoztassam és elő ne tárjam Felsőgednek a katolikus valláshoz való ragaszkodását és annak javát célzó törekvéseit, hogy ne válaszoljak aljas rágalmaikra, hogy írásban is ne terjesszem be azokat az érveket, amelyek a magyarországi háború igazságos voltát bizonyítják. Itália legelőkelőbb hercegeit s a bíborosok nagyrészét minderről tájékoztattam... de ez csak azt eredményezte, hogy az embereket belül meggyőztem s együttérzést ébresztettem bennük; adja Isten, hogy a magyarok ne legyenek erre az együttérzésre rászorulva. A római udvar, mert a politikán kívül más fegyvere nincs, csak akkor fog ügyünkben kedvezően nyilatkozni, ha a császár Itáliában most valóban horasztó erővel érvényesülő hatalmát a francia király ellensúlyozza. Felsőged megtisztelt azzal, hogy emlékezni fog rá: minden jelentésemben megírtam, hogy Franciaország nem támogatja ügyünket a szükséges erővel. A felhozott kifogások, hogy a királyt nem tájékoztatták küldetésemről, hogy a pénzsegély csapatok fogadására volt szánva és más ehhez hasonló, nagyon átlátszó kifogások csupán... Mindezek nem fedhetik el az igazi okot: törekvéseink nem tetszenek a királynak, ami tisztán kiderült, amikor a kardinális a lengyel ügyekkel kapcsolatban kérdést intézett hozzá... Felsőges Uram, életemre és becsületemre kijelentem, hogy a versaillesi udvar még a szépítő látszatot sem fogja fenntartani, ha csak Felsőged idejében nem tudja kötelező nyilatkozatra szorítani; a vasat is addig kell ütni, amíg izzik. A király nem vállalja ügyeink őszinte támogatását a római udvar előtt, meggondolván, hogy ez a világ közepe, s minden itt elhangzott szó, minden cselekedet következményeket von maga után. A Szentszék pedig mindenben az állítólagos rebellióra hivatkozik és ezzel tér ki kéréseink elől; Franciaország számára semmi sem volna kínosabb, mint ügyünk igazságát elismerni (a diversiót persze szívesen hasznosítja!), amikor maga is teletorokkal kiáltja a rebelist a nápolyiakra, vagy arra kéri a pápát, hogy ismerje el Felsőged kinevezéseit, amikor

³¹ „Ceux qui troublent la possession établie, sont des rebelles.”

mindent megmozgat, hogy megakadályozza a főherceg kinevezéseinek a pápa által való elismerését.

„Ha Franciaország elismeri ügyünk igazságos voltát, miért nincs ennek nyoma a francia megnyilatkozásokban? Nincs olyan hivatalos irat, nincs olyan francia újság, mely megadná nekünk a szövetség rendek nevet, vagy Felségednek az Erdély fejedelme címet. Ferriol úr [az isztanbuli francia követ] Magyarországra írt leveleiben Felségedet serenissimus címmel illeti, de én olvastam azt a levelét, amit az aranygyapjas rend érdekében a spanyol királynak írt, abban csak a szokott kifejezések találhatók: Rákóczi herceg, a magyarországi diversio stb., stb. Bonnac úr [a danekai francia követ] levelei, melyeket Rómába küld, ugyanezt a hangot ütik meg, íme egy példa: Rákóczi herceg úgy látszik teljesen felhagyott korábbi elgondolásaival [a lengyel trónt illetően]; csak Magyarország érdekét nézi, úgy hogy erre a diversiora teljes bizonyossággal számíthatunk a most folyó hadjárat egész tartamára.

„Ha Felséged megengedi, hogy ezen okfejtés összegezéséül őszintén kimondjam, amit érzek: . . . mint bizonyos dolgot hiszem, hogy a legelső és legfontosabb feladat a Franciaországgal megkötendő nyilvános szövetség. Ez az egyetlen lehetőség, hogy kötelezzük: jobban segítsen minket a háborúban, és törődjék velünk az általános békekötéskor; hogy ne a mi rovásunkra hadakozzék s aztán itthagyjon minket kiszolgáltatva a császárnak. Ha szerződés van, akkor majd fellépnek a franciák Rómában Felséged érdekében, ahogy kiállnak Szaniszló király mellett is, amióta hivatalosan elismerték. Mert ami a külső tisztességet és a látható becsületességet illeti, arra nagyon sokat adnak a fejedelmek itt Rómában is.”³²

*

Brenner apát vatikáni követsége diplomáciai eredményt nem hozott, de komoly tanulságokkal szolgált. Rákóczinak az a törekvése, hogy a pápát a magyar szabadságharc mellé állítsa, nem valósult, nem valósulhatott meg. Róma ugyan — Brenner szavával élve — még mindig a világ közepe, melynek nemzetközi fórumára minden ország elküldi képviselőjét —, de a pápaságnak már koránt sincs az a nemzetközi súlya és tekintélye, mint még az előző évszázadokban; önálló és független politikai álláspontot egyre kevésbé képvisel, politikája a nagyhatalmak erőviszonyainak függvényévé vált. A magyarok mellett a Vatikán csak abban az esetben állhatott volna ki, ha a császár nyomasztó itáliai katonai fölénye megszűnik, s ha az Itáliában is katonai fölénybe kerülő Franciaország politikai vonalon is felkarolja és támogatja Rákóczit. Ahogy azonban ezt Brenner meglátta, még francia győzelem esetén is kétséges, vajon XIV. Lajos támogatja-e egy olyan elv győzelmét, melynek erkölcsi következményeit saját politikájára nézve korántsem hajlandó levonni.

Az elkövetkező években a hadihelyzet egyre inkább a császárnak kedvezett. 1708 szeptemberében Rákóczi még egy próbát tett: Velencében állomásozó francia diplomatáját, Tournon János grófot átküldte Rómába. Tournon látva a helyzetet, néhány nap után visszatért Velencébe anélkül, hogy bármi érdemlegeset végezhetett volna.³³ 1709 elején a pápa elfogadta József császár

³² A május 17-én kelt zárójelentés: O. L. Rákóczi szabh. lt. caps. [F.] 165. fasc.

³³ 1708. szept. 13-án kelt megbízólevele és 16-án kelt utasítása: Debreceni Ref. Kollégium Könyvtára; Kéziratok: R. 500. XVIII. századi másolat. Tournon kelt. nélkül. jelentése Rómából: O. L. Rákóczi szabh. lt. I. I. caps. E. 114. fasc.

föltételeit, s ezzel a Vatikán teljesen a bécsi politika járószalagjára került. A pápa ettől kezdve — részben nyilván Bécs nyomására — egyre sűrűbben hallatta szavát a magyar ügyekben, állásfoglalása azonban már teljesen azonos a császáréval, Rákóczival és híveivel szemben elítélő, sőt ellenséges. Míg a Birodalom szövetségesei, Hollandia és Anglia a szabadságharc hanyatló szakaszában is azon fáradoztak, hogy a megegyezés útját egyengessék a császár és a fejedelem közt, a Vatikán fenntartás nélkül a mindjobbban felülkerekedő Habsburgok oldalára áll, s még a katolikus magyarok érdekében sem emel fel szavát, hogy ha már nem is fogja vissza, legalább mérsékelje Bécs bosszúvágyát. Sőt a pápa a császári udvar előtt jár a megtorlásban, amikor megsemmisíti a Rákóczival tartó Kaminszki Petronius püspöki kinevezését, s utasítja az esztergomi érseket, hogy indítson szigorú vizsgálatot azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a szabadságharc mellé álltak, a Telekessy egri püspök elleni eljárást pedig külön, többször is szorgalmazza.³⁴

К. БЕНДА

РАКОЦИ И ВАТИКАН. МИССИЯ АББАТА БРЕННЕРА К ПАПЕ КЛИМЕНТУ XI.
В 1707—1708 ГГ.

Резюме

Ференц II. Ракоци, руководитель венгерской освободительной борьбы против Габсбургов 1703—1711 гг. уже сначала стремился завоевать симпатию Ватикана в отношении венгерского дела. В письмах, отправленных папе Клименту XI, он раскрыл конституционные обиды нации, угнетательскую роль иностранной власти и опроверг распространенные венским двором клеветы. Весной 1707 г. он послал к Ватикану аббата Демоконша Бреннера, сенешского (спинского) протоперея, своего остроумного и находчивого дипломата, чтобы тот уговорил папу признать особенной декларацией оправданность венгерского восстания и утвердить распоряжения и назначения в отношении церкви избранного сословиями в князя Ракоци. Когда Бреннер прибыл в Рим, война за испанское наследство велась уже при границах Папского государства. Французские армии оставили Италию, а императорские войска, не глядя на сюзеренные права Ватикана одно за другим заняли итальянские государства и словно блокировали Рим. Бреннер в скором времени сознал, что в этих условиях папа, являющийся, впрочем, более приятелем Франции, по венгерскому вопросу не может сопротивляться воле императора. В своих дипломатических отчетах, подробно цитированных в статье, он излагает испуганное настроение Вечного города и кардинальской коллегии, подрывную деятельность «германофильских» кардиналов, колеблющееся поведение папы, и устанавливает, что освободительной борьбе нечего ждать от Ватикана. Если французы приобрели бы военное превосходство сил, — пишет он, — и Людовик XIV. поддерживал бы венгерские стремления, тогда, может быть, и папа стал бы на их сторону. Но это не имеет никакой вероятности, хотя и потому нет, что французская политика никогда не признает по своей воле, что подданные имеют право поднять оружие против собственного государя. Миссия Бреннера оказалась таким образом безуспешной, и весной 1708 г. он покинул Рим. Несколько позднее вспыхнула и открытая война между папой и императором, а в 1709 г. Климент XI. принял условия императора. С этих пор Ватикан стал глашатаем императорской политики, и изданные по венгерскому делу папские письма стояли на позициях Габсбургов «против мятежных венгров».

³⁴ A vonatkozó pápai rendeletek: Clementis XI. epistolae. 626—627., 724—725. és 1491—1492. o.

K. BENDA

FRANÇOIS II RÁKÓCZI ET LE VATICAN

La mission de l'abbé Brenner auprès du pape Clément XI
(1707—1708)

Résumé

François II Rákóczi, le héros de la guerre d'indépendance hongroise menée de 1703 à 1711 contre les Habsbourg, s'était efforcé, dès le début, de gagner le Vatican à la cause des Hongrois. Dans les lettres adressées au pape Clément XI, il avait dénoncé l'intolérable domination étrangère qui avait poussé la nation à courir aux armes, et avait réfuté les griefs de la cour de Vienne. Bien que, dans cette affaire, le pape ne se fût prononcé ni pour ni contre lui, Rákóczi gardait l'espoir que ce silence cachait une neutralité bienveillante, d'autant plus que nul n'ignorait la tension qui régnait entre l'empire et la papauté.

Au printemps de 1707 Rákóczi envoya, donc, en ambassade auprès du Vatican son diplomate le plus avisé, l'abbé Dominique Brenner, prévôt de Zips, avec la mission d'obtenir que le pape reconnût dans une déclaration officielle le bien-fondé et la légitimité du soulèvement hongrois et donnât son agrément aux mesures prises et aux nominations ecclésiastiques décidées par François II Rákóczi, prince, élu des Ordres de Hongrie et de Transylvanie.

Rákóczi espérait pour son ambassadeur l'appui de Louis XIV mais, au moment où Brenner arrivait à Rome, la guerre de succession d'Espagne atteignait les frontières des États Pontificaux. Les troupes françaises s'étaient retirées d'Italie et les impériaux, qui ne se souciaient guère des droits de suzeraineté du Vatican, avaient envahi l'un après l'autre les États italiens et, pratiquement, installé le blocus autour de la ville de Rome.

Brenner ne tarda pas à s'apercevoir qu'en de telles circonstances il était difficile pour le pape, qui par ailleurs était plutôt francophile, de chercher noise à l'empereur en soulevant la question hongroise.

Dans ses messages diplomatiques, cités par le détail dans la monographie, Brenner décrit l'atmosphère de terreur qui régnait dans la ville éternelle, le désarroi du Sacré Collège, les intrigues des cardinaux «germanophiles», et l'attitude hésitante du pape. Il en arrivait à la conclusion que, dans de telles circonstances, les héros de la guerre d'indépendance hongroise n'avaient rien à espérer du Vatican. Si les Français arrivent à reprendre le dessus sur le terrain militaire — précise Brenner — et que Louis XIV appuie la cause hongroise, alors le pape se rangera, peut-être, de leur côté. Mais cela est d'autant moins probable que Louis XIV n'admettra jamais que des vassaux s'arrogent le droit de prendre les armes contre leur suzerain. «Rien n'est si gênant pour la France — écrivait Brenner dans son ultime rapport, rédigé en français —, que de prendre parti pour nous (je dis dans les choses d'honneur et qui tendent à la justification de notre cause et non seulement à la diversion qui se fait à l'empereur), pendant qu'il déclame contre les Napolitains» qui de leur côté se sont insurgés contre l'occupation française. On ne saurait espérer, continue Brenner, que le même roi de France qui a déclaré illégitimes les mesures religieuses prises par les Habsbourg à Naples, et remué ciel et terre pour empêcher le pape de les valider, puisse demander à ce même pape de reconnaître comme légitimes des mesures de même nature prises par Rákóczi.

Sur le plan de la politique internationale, Louis XIV n'encouragera les tendances hongroises que dans la mesure où il y sera contraint par traité; et gagner la papauté sans l'appui français ne serait qu'une vaine illusion.

La mission de Brenner n'obtient donc aucun succès et au printemps de 1708, l'ambassadeur quitta Rome. Peu après, la guerre ouverte devait éclater entre le pape et l'empereur dont Clément XI dut, en 1709, accepter les conditions. Le Vatican, dès lors, devint le porte-parole de la politique impériale et les «brefs» apostoliques relatifs à l'affaire hongroise reflètent la position des Habsbourg contre «les Hongrois rebelles».